

Tapani Kaakkuriniemi—Jukka Kanerva (toim.):
Kaikki miehet aseisiin!? Puheenvuoroja siviilipalvelusta ja asevelvollisuudesta. Filo r.y., Jyväskylä 1985. 98 s.

Mikä saa mielet kiihtymään, kansalaiset tarttumaan kynään ja YK-lähettilään kirjoittamaan avoimen kirjeen tällä lattealla 80-luvulla, jolloin perinteisen eturistiriitoin nojaavan politiikan sanotaan kuolleen (ideologioista puhumattakaan), jolloin lintukodossa nimeltä Konsensus-Suomi tärkein poliittiselta vivahtava uutinen on pannaanko joku rötösherra linnaan vai jatkaako joku muu herra jossain yhteiskunnallisessa tehtävässään. Kiihdyttääkö ihmisiä huoli työttömyydestä, kasvavista tuloeroista ja lisääntyvästä yhteiskunnallisesta eriarvoisuudesta, huoli kehitysmaiden velkaantumisesta, Euroopan ydinaseistamisesta tai »tähtien sodasta»? Ei. Näihin kysymyksiin suhtaudutaan teknokraattisen viileästi tai »mitä se meille kuuluu»-mentaliteetilla. Vain yksi on aihe ylitse muiden, josta kaikilla tuntuu olevan vankka ja ainoa oikea mielipide. Kyse on tietenkin asevelvollisuudesta tai tämän velvollisuuden oikeutuksen kyseenalaistamisesta. Tuskin mikään muu yhteiskunnallinen keskustelu on innoittanut osallistujia yhtä arvoväritteeseen sananvalintaan kuin keskustelu siviilipalvelusmiehistä (ainakaan sen jälkeen kun SKDL:stä tehtiin periaatteessa hallituskelpoinen). Tässä

näytelmässä sankareita ovat Tosi Miehet ja konnan rooleissa milloin pelkurit, milloin isänmaanpetturit ja milloin vain arkiset lintsarit.

Jyväskylän yliopiston valtio-opin laitos — tuo suomalaisen valtio-opin »avantgarde» — yhdessä Suomen Ylioppilaskuntien Liiton kanssa halusi osallistua tähän kotimaiseen kestokeskusteluun järjestämällä eri alojen nuorille yhteiskuntatutkijoille mahdollisuuden sanoa sanottavansa asevelvollisuudesta, siviilipalvelusta ja tuolloin valmistella olleesta (eduskunnan viime kesänä säätämistä) ns. Lex Pihlajamäestä. »Asevelvollisuus kontrollimuotona» -seminaari järjestettiin marraskuussa 1984 ja nyt käsillä oleva kirjanen on toimitettu tässä seminaarissa käytetyn kahdeksan puheenvuoron pohjalta. Äänessä ovat Kari Palonen, Martin Scheinin, Risto Heiskala, Klaus Sonderman, Jukka Kanerva, Kari Paakkunainen, Tapani Kaakkuriniemi ja Veli-Jukka Närhi.

Kirjaseen lähtökohta on laajassa mielessä valtio-opillinen: Lex Pihlajamäkiesitystä, mutta myös yleisemmin asevelvollisuutta ja siihen liittyviä valintoja halutaan tarkastella ennen muuta »politiikan» näkökulmasta, korostamalla jokaisen asevelvollisuuden suhteen tehdyn valinnan poliittista luonnetta. Tavoitteena on ollut myös välttää julkista keskustelua niin usein sävyttänyt moralisointi.

Yhteistä lähes kaikille kirjoittajille on »poliittisuuden» tietty uustulkinta. Poliitikassa ei ole enää kyse, Palosta vapaasti lainaten »ohjelman toteuttamisesta organisoidun joukkoliikkeen kautta», ei siis kollektiivisuudesta ja tulevaisuudesta vaan »yksilöpohjaisuudesta ja nykyisyys-orientoituneisuudesta» (s. 5). Kirjoittajia kiinnostaa kuitenkin vähemmän yksilön vakaumus tai »omantunnonarkuus» kuin hänen mahdollisuutensa tehdä itseään koskevia valintoja auktoritatiivisten valtasuhteiden verkossa.

Tämä »postmoderni» poliittikkakäsitys kytkettynä asevelvollisuuskysymykseen näyttää edellyttävän myös tiettyä valtiokäsitystä. Lähes jokaisessa puheenvuorossa valtio on — ainakin implisiittisesti — » kylmä hirviö», toimiva subjekti, jolla on oma logiikkansa ja joka kertoo, antaa ja normalisoi (Heiskala), joka käyttää (myös lakiin perustumatonta) pakkovaltaa (Scheinin), joka integroi (Palonen, Paakkunainen, Sondermann) ja kontrolloi (Kaakkuriniemi). Tämän valtiosubjektin legitimiisyyden tietoinen kyseenalaistaminen on toiminnan »poliittisuuden» edellytys.

Pisimmälle valtionvastaisuudessa menee Palonen väittäessään, »ettei sotalaitoksesta kieltäytyminen perustu mihinkään omantunnonarkuuteen tai vakaumuksen kaltaiseen ns. sisäiseen paktoon, vaan poliittiseen konfrontaatioon esivallan kanssa, joka on tekona perusteistaan riipumaton» (s. 9). Palosen ensisijainen kritiikki Lex Pihlajamäkeä vastaan kulminoituu kysymyksen vakaumuksen tutkintamenettelyn poistamisesta, sillä »juuri tutkintamenettely personalisoi ja dramatisoi konfliktin yksilön ja valtion välillä ja auttaa kieltäytyjää irrottautumaan kansalaislojalisuudesta» (s. 8).

Toki kirjassessa on pääosin kyse muustakin kuin asevelvollisuuden valtio-opillisesta tarkastelusta. Kari Paakkunainen tarkastelee artikkelissaan siviilipalveluksen suhdetta toisaalta palkkatyöhön ja toisaalta siviilipalvelustehtäviin, jotka ovat ao. henkilön vakaumuksen vastaisia. Tapani Kaakkuriniemi pohtii mitä vaikutuksia siviilipalvelulla on myöhempiin elämään, eli kysymystä kontrolloidaanko Suomessa vakaumusta myös jälkikäteen. Ääri-individualistisimmasta puheenvuorosta vastaa Veli-Jukka Närhi, joka yrittää kahdeksalla sivulla selvittää mikä on yksilön moraalinen autonomia ja mikä sen suhde on »esivaltaan». (Ei selvinnyt.) Kunnianhimoisimmasta yrityksestä vastaa Jukka Kanerva, jonka tavoitteena on esitellä Michel Foucault'n modernin vallan käsitettä ja kuridiskurssia soveltamalla sitä Lex Pihlajamäkiesitykseen. (Esittely ehkä onnistui, mutta sovellutus ontui; siviilipalvelusta ei liitetty osaksi väestönsuojelua.) Kansainvälisen tuulahduksen keskusteluun tuo Klaus Sondermann esitellessään siviilipalveluksen ja totaali kieltäytymisen merkitystä Länsi-Saksassa. (Olisiko joku voinut kirjoittaa artikkelin uudelleen suomeksi?)

Näin asianosattoman kannalta eniten ajatuksia herättivät Heiskalan ja Scheinin artikkelit.

Valtio tunnetusti »antaa» kolme vaihtoehtoa asevelvollisuuden suorittamiseen: aseellisen palveluksen armeijassa, aseettoman palveluksen armeijassa ja siviilipalveluksen. Heiskala väittää, että jokaisen palvelusmuodon taustalla kummittelee käsitys valtiosta *siveellisenä kokonaisuutena*. Tähän valtiokäsitykseen nojaa yhtälailla armeija kuin suomalainen rauhanliike ridellessään *mikä on paras tapa palvella maataan*. Heiskala haluaa hylätä tämän valtion rakentaman arkkitehtoniikan kieltämällä valtion siveellisen auktoriteetin. Hänelle valtio on vallan keskus, joka levittää vallan verkkonsa kansalaisyhteiskunnan ylle pyrkien normalisoimaan kansalaisyhteiskunnan jäsenet oman logiikkansa mukaisesti; ja näin asevelvollisuus on vain yksi tämän normalisoinnin muoto.

Heiskala haluaakin asettaa kysymyksen toisin kuin rauhanliike tai armeija. Hän muistuttaa, että nuorella miehellä on valtion tarjoamien vaihtoehtojen lisäksi kolme muuta: totaali kieltäytyminen (käytännössä vankila), vapautuksen hankkiminen asevelvollisuudesta fyysisen tai psyykkisen vamman perusteella ja pako »maan alle» tai ulkomaille. Jokaisen nuoren miehen tulisikin nämä kuusi vaihtoehtoa mielessään (samalla tiedostaen, ettei missään vallan verkossa selviä muuttumattomana) asettaa itselleen valtion siveellisen auktoriteetin kieltävä kysymys: *miten selviän asevelvollisuudesta mahdollisimman vähällä*.

Suosittelmaansa suhtautumistapaa Heiskala kutsuu kynniseksi. Heiskala myöntää näkökulmansa subjektiivisuuden. Hän ei kuitenkaan ole yltyöpäinen draaman kannattaja, vaan yksinkertaisesti kehottaa harkintaan, muistuttamalla samalla asevelvollisen tekemien ratkaisujen »poliittisuudesta».

Virkistävää Heiskalassa on hänen realistisuutensa. Hän tekee »lintsaamisesta» hyveen, tosin toisesta näkökulmasta kuin ne lukuisat nuoret miehet, jotka keplottelevat itsensä armeijasta kahdeksalla kuukaudella, joista he kulluttavat pääosan erilaisissa paperitöissä tai mystisen polvi/selkä/vatsavaivan takia sotilassairaalan hoituriin helässä hoivassa.

Koskevatko Suomen Hallitusmuodon kansalaisten perusoikeuksia koskevat säännökset ja kansainväliset ihmisoikeussopimukset asevelvollisia? Siinä Martin Scheininin lakimiesmäisen viileän artikkelin ydinkysymys. Onko kysymys oikein asetettu? Scheininin mukaan on, vaikka puolustusvoimat, lainsäädäntöhankkeiden valmistelijat ja lehden yleisönostokirjoittajat eivät välttämättä ole hänen kanssaan samaa mieltä. Argumentoinnissaan asevelvollisten kansalaisoikeuksien puolesta hän ottaa lähtökohdakseen *oikeusvaltiota* yleisesti luonnehtivan teesin: viranomaiset eivät saa harjoittaa ei-oikeudellista, lakiin perustumatonta pakkovaltaa ihmisiä kohtaan. Väitteensä tueksi hän esittää toisaalta HM 92 §:ssä ilmaistun hallinnon lainalaisuuden periaatteen ja toisaalta samaisessa perustuslaissa kirjatut kansalaisten perusoikeudet. Kolmanneksi perusteluksi Scheinin nostaa Suomen valtion allekirjoittamat kansainväliset sopimukset (ihmisoikeudet), jotka hän asettaa — tosin myöntäen asian juridisen kiistanalaisuuden — HM 92 §:stä johdettavissa olevan normihierarkian ylimmälle portaalle. Hän esittää mielenkiintoisen väitteen, josta toivoisi laajempaakin valtio- ja oikeustieteellistä keskustelua: »Kansainvälisten sopimusten asema normihierarkian ylimpänä portaana ei ole itsestään selvä asia. Vaikka tämä ratkaisu on perusteltu sen vuoksi, ettei valtiolla ole oikeutta edes perustuslainsäätämisyjärjestyksessä poiketa kansainvälisen sopimuksen velvoitteesta, on esimerkiksi ihmisoikeussopimusten tuntemus ja soveltaminen viranomaistoiminnassa varsin heikolla tasolla Suomessa» (s. 17).

Scheinin ei väitä, että kansalaisten perusoikeudet olisivat ehdottomia. Niitä voidaan rajoittaa eduskunnan ja tasavallan presidentin säätämällä lailla. Scheinin etenee valtiosääntötarkastelussaan taitavasti päätyen aina samaan johtopäätökseen: valtaosa varusmiesten perusoikeuksien rajoituksista on asetettu lakia alemmalla tasolla (lähinnä vuoden 1980 palveluohjesäännössä) ja näin ollen armeijan nykyolot (mm. henkilökohtaisen vapauden rajoitukset, ruumiilliseen koskemattomuuteen kajoavat ulkonäkövaatimukset, sananvapausrajoitukset) ovat perustuslainvastaiset (s. 20—21).

Siirtyessään pohtimaan siviilipalvelusmiesten kansalaisvapauksia Scheinin haluaa muistuttaa triviaalilta kuulostavalta, mutta julkisessa keskustelussa niin usein unohtetusta seikasta: siviilipalvelu on yhtä laillinen vaihtoehto kuin asepalvelus. Myös siviilipalvelus asettaa rajoituksia perusoikeuksille. Lain tasolla niitä ei kuitenkaan ole muita kuin siviilipalvelusmiesten työ- ja kuuliaisvelvollisuus. Samoin hän toteaa, että »lakia alemmanasteisia — ja siis

perustuslainvastaisia — perusoikeusrajoituksia on siviilipalvelusmiesten osalta selvästi vähemmän kuin varusmiesten» (s. 23).

Jos Scheininin analyysi pitää paikkansa on vielä vaikeampi ymmärtää sitä julkista keskustelua, mitä Lex Pihlajamäestä käytiin. Olisi luullut, että oikeusvaltioon luotavat kansalaiset ja poliittiset päättäjät olisivat huolissaan varusmiesten oikeusturvasta. Sen sijaan haluttiinkin saada määrällisesti vähäinen poikajoukko yhdenvertaisuuden nimissä samanlaisten perustuslainvastaisten kansalaisrajoitusten piiriin kuin ikätoverinsa (usein jo terveydelle vaaralliseksi rapistuneissa kasarmeissa).

Elämän julmia paradokseja on, että pamfletin (parhaassa 60-lukuisessa mielessä) luettuani voin olla vain iloinen, ettei kansalaisten yhdenvertaisuus toteudu kaikissa yksityiskohdissaan. On kerrankin mukava kuulua siihen enemmistöön (naiset/ahvenanmaalaiset), joiden ei ole tarvinnut tuhlata katoavaa nuoruuttaan pohtimalla miten selvitä asevelvollisuudesta.

KIRSTI AALTONEN